

Scientific journal
PHYSICAL AND MATHEMATICAL EDUCATION
 Has been issued since 2013.

ISSN 2413-158X (online)
 ISSN 2413-1571 (print)

Науковий журнал
ФІЗИКО-МАТЕМАТИЧНА ОСВІТА
 Видається з 2013.

<http://fmo-journal.fizmatsspu.sumy.ua/>

Грищенко Л.В. Реалізація моделі формування правової культури майбутніх учителів у навчально-виховному середовищі педагогічного коледжу. *Фізико-математична освіта*. 2019. Випуск 3(21). С. 39-47.

Hryshchenko L. Realization of the model and pedagogical conditions of formation of legal culture of future teachers in the educational and educational environment of the pedagogical. *Physical and Mathematical Education*. 2019. Issue 3(21). P. 39-47.

DOI 10.31110/2413-1571-2019-021-3-006
 УДК 34:316.64

Л.В. Грищенко

Університетський коледж Київського університету імені Бориса Грінченка, Україна
 knaz66@i.ua

ORCID: 0000-0003-3215-5309

РЕАЛІЗАЦІЯ МОДЕЛІ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ У НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ ПЕДАГОГІЧНОГО КОЛЕДЖУ

АНОТАЦІЯ

У статті порушена проблема формування правової культури майбутніх учителів у навчально-виховному середовищі педагогічного коледжу. Автором проведено формувальний експеримент щодо реалізації моделі формування правової культури. Наголошено на актуальності даного дослідження, яке полягає у науковому обґрунтуванні моделі правової культури у спеціально створених умовах навчально-виховного середовища педагогічного коледжу. Упродовж усього формувального етапу експерименту було створено сприятливе навчально-виховне середовище. Одержані результати дозволили підтвердити ефективність моделі формування правової культури майбутніх учителів у навчально-виховному середовищі педагогічного коледжу.

Формулювання проблеми. На підставі теоретичного обґрунтування моделі формування правової культури майбутніх учителів у навчально-виховному середовищі педагогічного коледжу ставимо собі за мету розкрити її реалізацію під час проведення формувального експерименту.

Матеріали і методи. Нами було застосовані теоретичні й емпіричні методи.

Результати. Упровадження моделі формування правової культури майбутніх учителів у навчально-виховне середовище педагогічного коледжу передбачало забезпечення обґрунтованих педагогічних умов упродовж усіх етапів реалізації моделі. Процес створення навчально-виховного середовища ми розглядаємо як процес забезпечення сукупності факторів, що впливають на формування правової культури майбутніх учителів. На інформаційно-мотиваційному етапі були організовані лекторії, проводилися кураторські години, було організовано психолого-педагогічний супровід навчальної діяльності та самостійної роботи майбутніх учителів, з метою пропаганди правових знань діяли різні студентські об'єднання, працювали наукові гуртки. Студенти брали активну участь у науково-дослідній роботі, у науково-практичних конференціях. В навчально-виховному середовищі педагогічного коледжу було реалізовано соціально-правовий проєкт «Школа прав майбутніх освітян» були скореговані навчальні програми за деякими дисциплінами. Упродовж експериментальної роботи провели дискусії, тренінги («Мозковий штурм», «Аналіз випадків правопорушень», «Займи правову позицію» тощо), дидактичні ігри – ділові та імітаційні («Прес-конференція», «Конкурс коментаторів», «Аукціон ідей», правові вікторини тощо). У ділових іграх використовувалися правові ситуації, вживання у різні ролі (юрист, працівник правоохоронних органів, правопорушник, суддя, критик, експерт тощо). Розроблений і запроваджений спецкурс «Правова освіта та культура майбутнього вчителя» сприяв формуванню у студентів правових знань, умінь, навичок, суджень професійно-правового змісту. Зі студентами проводились рефлексивно-ділові ігри, проблемно-рефлексивні полілоги, застосовувався метод аналізу конкретних ситуацій.

Висновки. У процесі проведення формувального експерименту було створено сприятливе навчально-виховне середовище. З цією метою проводилась цілеспрямована робота. На підставі вищевикладених положень визначено поняття правової культури майбутнього вчителя.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: правова культура, модель, педагогічний коледж, навчально-виховне середовище, студенти.

ВСТУП

Постановка проблеми. У справі побудови правової держави виключну роль відіграє молодь, адже саме молоде покоління є «майбутнім країни». Формування свідомості молодої людини, у тому числі і правової свідомості, відбувається у нових демократичних умовах і в контексті прийнятих загальноєвропейських цінностей. Молодь – це найбільш активна соціально-демографічна група, яка відкрита для сприйняття нових прогресивних поглядів та ідей, а також має потенційні та реальні можливості для втілення їх у життя.

В основі правової культури лежать відповідні знання як результат правової освіти, яка має системно здійснюватися органами держави, громадськими об'єднаннями та освітніми установами різних рівнів. Оскільки здійснення правової освіти та виховання є безпосередньою справою педагогів, нагальним завданням стає формування правової культури майбутніх учителів у кожній ланці системи неперервної педагогічної освіти, починаючи з педагогічного коледжу, який є її початковим елементом.

Аналіз актуальних досліджень. Поняття правової культури тісно пов'язане з такими поняттями, як правосвідомість, правова поведінка, правове виховання, які в різний час досліджували науковці (Козюбра, 2015), Г. Мурашин у співавторстві (Мурашин, Кельман, Хома), (Загрева, 2002) та ін. Науковцями досліджено правову культуру учителів (Зіборов, 2010), (Боричевський, 2009), (Владимирова, 2000, 2002, 2003), (Городиський, 2001), (Клунко, 2015), (Салогуб, 2016) та ін.

Аналіз наукових досліджень дозволив зробити висновок, що попри значний внесок науковців у розв'язання порушеної проблеми, потребують конкретизації сутність і зміст структурних компонентів правової культури майбутніх учителів, наукове обґрунтування моделі її формування в спеціально створених умовах навчально-виховного середовища педагогічного коледжу.

Мета статті. Відобразити реалізацію моделі формування правової культури майбутніх учителів у навчально-виховному середовищі педагогічного коледжу.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ

В. Владимирова слухає зазначає, що правовій культурі соціальної групи властиві певні цінності, характерні риси, функції тощо. На лумку дослідниці, правова культура – це складне інтегроване й динамічне утворення, що кваліфікується як система правових цінностей на відповідному рівні розвитку суспільства, які у правовій формі відображають стан свободи особи та інші соціальні цінності. Водночас правова культура виступає відносно стійким поєднанням розумово-вольових і морально-психологічних інтегрованих компонентів, які гармонійно взаємодіють і проявляються у світоглядній, професійно-педагогічній діяльності та особистому житті людини. На цій підставі правова культура вчителя визначається як невід'ємна складова його професійної та фахової підготовки, педагогічної майстерності (Владимирова, 2003: 11).

Правова культура майбутнього вчителя, на думку М. Городиського, характеризується: оволодінням системою правових знань; сформованими правовими переконаннями (правосвідомість); оволодінням педагогічними вміннями організувати і здійснювати правове виховання у школі відповідно до мети і завдань освітньої діяльності на основі концепції національного виховання в Україні (Городиський, 2001: 7).

цієї думки дотримується В. Салогуб: «правова культура майбутнього вчителя технологій включає правові знання, соціально-ціннісні орієнтації по відношенню до права, установки особистості на законслухняну поведінку, на активний захист її прав і свобод, на здійснення навчально-педагогічної діяльності на правовій основі» (Салогуб, 2016).

Найбільш точну характеристику правової культури педагога або правову культуру його професійної діяльності, на нашу думку, запропонував В. Боричевський. За визначенням ученого, цей феномен поєднує глибокі й об'ємні знання законів і підзаконних актів, джерел права, на які вчитель має спиратися в процесі створення освітнього середовища, розуміння принципів права учасників педагогічного процесу і способів правового регулювання їхніх відносин, професійне ставлення до права і практики його застосування в навчально-виховному процесі в суворій відповідності з правовими чи розпорядчими принципами законності (Боричевський, 2009: 52).

Р. Клунко розуміє правову культуру майбутнього вчителя як елемент його підготовки до професійної діяльності. Автор робить слушне зауваження, що правова культура майбутніх учителів не вичерпується формальними юридичними знаннями, а поєднує такі властивості: гуманітарний світогляд, правову поінформованість; переконання у значущості законів і правозастосувальної практики, особистих обов'язків, особистої відповідальності за прийняті рішення і власні вчинки; стереотипи правомірної поведінки; знання принципів і особливостей правовідносин у суспільстві; готовність активно брати участь в охороні правопорядку й протидіяти правопорушенням (Клунко, 2016: 150).

Обґрунтування структури правової культури майбутніх фахівців дозволило В. Зіборову визначити інтелектуальну, емоційно-психологічну й діяльну складові (Зіборов, 2010: 38). Дослідник зазначає, що формування інтелектуальної складової правової культури здійснюється в загальноосвітній школі, у вищих навчальних закладах на основі засвоєння знань про систему чинного права, а також правильного усвідомлення змісту правових приписів, необхідних для свідомої взаємодії із соціальним середовищем і виконання типових соціальних ролей громадянина; оволодіння вміннями отримувати та критично сприймати правову й соціальну інформацію, аналізувати, систематизувати одержані дані; засвоєння способів пізнавальної, комунікативної, практичної діяльності, які необхідні для повноцінної участі в житті громадянського суспільства і правової держави.

Слушною для нашого дослідження є думка І. Коваленко, яка довела, що формування правової культури майбутніх учителів здійснюється відповідно до взаємопов'язаних компонентів, що становлять основу правового виховання: раціональний та емоційний. Раціональний компонент правового виховання втілюється через правову освіту (вивчення правових дисциплін у вищих навчальних закладах) та правопросвітницьку діяльність (організація та проведення лекцій із правової тематики, публічні виступи правників, юридичні консультації, публіцистичні статті з правової тематики у засобах масової інформації та Інтернеті). Емоційний компонент правового виховання проявляється у формуванні моральної та психологічної атмосфери, яка сприяє формуванню правової свідомості особистості, закріпленню норм права у внутрішній структурі індивідів (Коваленко, 2011: 114–115). Погоджуючись із думкою І. Коваленко, Г. Клімова додає ще й третій – «рефлексивний» компонент, у процесі реалізації якого корегується соціальна поведінка студентів за допомогою правових стимулів і правових обмежень (Клімова, 2016).

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

теоретичні: аналіз педагогічної літератури – з метою визначення стану розробленості проблеми формування правової культури майбутніх учителів; зіставлення, синтез, узагальнення, систематизація – для порівняння різних

наукових підходів до розв'язання досліджуваної проблеми, визначення структурних компонентів правової культури майбутнього вчителя; моделювання – для розробки моделі формування правової культури майбутнього вчителя в навчально-виховному середовищі педагогічного коледжу; *емпіричні*: педагогічний експеримент – з метою перевірки ефективності моделі формування правової культури майбутнього вчителя в навчально-виховному середовищі педагогічного коледжу.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Упровадження моделі формування правової культури майбутніх учителів у навчально-виховне середовище педагогічного коледжу передбачало забезпечення обґрунтованих педагогічних умов упродовж усіх етапів реалізації моделі. До таких умов віднесено: створення у педагогічному коледжі відповідного навчально-виховного середовища спрямованого на формування правової культури майбутніх учителів; використання потенціалу навчальних дисциплін циклу гуманітарної та соціально-економічної підготовки; формування правових орієнтацій майбутніх учителів шляхом уведення спецкурсу «Правова освіта та культура майбутнього вчителя»; цілеспрямоване включення майбутніх учителів в освітню діяльність на підставі узгодженого поєднання організаційних форм та активних методів навчання і виховання, спрямованих на актуалізацію правових функцій.

Процес створення навчально-виховного середовища ми розглядаємо як процес забезпечення сукупності факторів, що впливають на формування правової культури майбутніх учителів. До таких факторів ми відносимо: соціально-психологічні – морально-психологічна атмосфера, взаємовідносини суб'єктів педагогічної діяльності (викладачів, співробітників, студентів); навчально-технологічні – навчально-методичне забезпечення освітнього процесу, педагогічні технології, зміст навчання, різні форми навчально-виховної діяльності; предметно-просторові – аудиторний фонд, інформаційні ресурси, матеріально-технічна база тощо.

Для забезпечення вказаних факторів навчально-виховного середовища проводилась цілеспрямована робота за такими напрямками:

- проведення заходів з метою налагодження сприятливої, доброзичливої морально-психологічної атмосфери, міжособистісного спілкування заснованого на принципах взаємодопомоги, взаємоповаги, толерантності;
- побудова взаємодії учасників педагогічної діяльності на засадах педагогіки співпраці, співтворчості, співуправління, моральної підтримки;
- забезпечення правової спрямованості навчально-виховного процесу шляхом збагачення змісту гуманітарних і соціально-економічних дисциплін правовими питаннями;
- організація різних форм аудиторної та позааудиторної виховної роботи студентів, розвиток студентського самоврядування із систематичним залученням його до вирішення питань навчально-виховного процесу;
- забезпечення комфортних умов навчання й спілкування студентів і педагогічної діяльності викладачів (створення каталогів навчальних інформаційних правових матеріалів і баз даних нормативно-правових документів; забезпечення умов для самопідготовки тощо).

На *інформаційно-мотиваційному етапі* реалізації розробленої моделі проводилась широка інформаційно-роз'яснювальна робота зі студентами з метою формування у них позитивного ставлення до професійно-правової діяльності та прийняття цінностей правової культури.

З цією метою ми застосували таку форму заняття як вступна лекція. Перевагою вступної лекції є можливість надати слухачам загальні уявлення про мету, завдання та зміст певної дисципліни, розкрити її логіку, структуру та взаємозв'язок з іншими дисциплінами.

Проведення вступних лекцій було доручено викладачам дисциплін «Вступ до спеціальності», «Людина і світ», «Культурологія», які до змісту таких лекцій включили питання правової культури. Зокрема майбутні вчителі отримали уявлення про суть права і правової культури як регулятора суспільних відносин, про місце правових цінностей в ієрархії цінностей суспільства та інші відомості.

Під час проведення занять викладачі прагнули до активізації пізнавального інтересу шляхом наведення цікавих фактів, прикладів, відомостей із життя відомих людей тощо.

Налагодженню міжособистісних взаємин учасників педагогічного процесу сприяло проведення кураторських годин, які виконували інформаційну, адаптаційну, виховну, просвітницьку функції. Кураторські години проводились у формі круглого столу, тематичних вечорів, ділових і творчих зустрічей, на які запрошувались представники адміністрації коледжу, викладачі, правознавці, де обговорювались проблеми правового виховання молоді.

Було організовано психолого-педагогічний супровід навчальної діяльності та самостійної роботи майбутніх учителів, завданнями якого було: виявлення потреб студентів; надання допомоги у подоланні труднощів пов'язаних із вирішенням питань правової поведінки, опанування правових знань, умінь і навичок; надання порад і консультацій. При здійсненні такого супроводу важливим було не нав'язування викладачами власних позицій, а коректне, обґрунтоване доведення положень правових стосунків і поведінки, поважне ставлення до думок студентів, тактовна підтримка під час подолання труднощів у навчанні.

У процесі організації психолого-педагогічного супроводу навчальної діяльності та самостійної роботи майбутніх учителів урахувувався той факт, що протягом чотирьох років навчання студенти знаходяться у відносно постійному соціальному оточенні, що природно позначається на особливостях їхнього особистісного та професійного розвитку. Враховуючи це, викладачі психолого-педагогічних дисциплін у тісній співпраці з кураторами та членами студентського активу складали характеристики морально-психологічних якостей студентів. Це дало можливість на підставі врахування вікових і психологічних особливостей, моральних установок, ціннісних орієнтацій, професійно-ділових якостей надавати студентам відповідну допомогу та підтримку. Паралельно така робота сприяла суттєво підвищити ефективність оволодіння майбутніми вчителями змістом структурних компонентів правової культури.

Відомо, що виконання будь-якої діяльності відбувається ефективніше, якщо вона викликає емоції задоволення. Якщо позитивні емоції в процесі діяльності набувають стійкого характеру, це зумовлює виникнення нових потреб і стійких мотивів щодо такої діяльності.

Однією з важливих потреб людини як соціальної істоти є потреба визнання з боку оточення її чеснот, заслуг, талантів. Ураховуючи це, ми в експериментальній роботі звернулися до такого методу, як створення ситуацій успіху. Переживання почуття успіху підвищувало в студентів віру у власні можливості, розвивало в них правову активність, викликало бажання брати участь у правотворчій діяльності, проявити свою громадянську позицію.

Важливе значення у створенні ситуацій успіху мало оцінювання результатів роботи студента. Навіть, якщо результат не відповідав бажаному, викладач, не порушуючи загальної об'єктивності оцінки, акцентував увагу та позитивно оцінював те, що вдалося зробити якнайкраще або сам характер виконання роботи (старанність, наполегливість, винахідливість, послідовність діяльності тощо).

Ефективною формою позааудиторної виховної діяльності є різні студентські об'єднання. З метою створення позитивної мотивації студентів і стимулювання їхнього професійно-пізнавального інтересу до формування правової культури використовувались можливості позааудиторної діяльності і таких форм виховної роботи, як пропаганда та правова агітація. При цьому були задіяні не тільки існуючі студентські об'єднання, але й створювались нові.

Так, у відділеннях педагогічного коледжу були організовані й працювали наукові гуртки, у роботі яких розглядались такі теми:

- Основний закон України;
- Конституційні права, обов'язки і свободи громадян України;
- Правова система України;
- Загальносоціальні принципи права;
- Види правових відносин;
- Демократичні основи організації суспільно-політичного життя;
- Проблема свободи і відповідальності громадянина держави;
- Право і мораль, співвідношення категорій.

З метою пропаганди правових знань для студентів були організовані лекторії, на яких відбувались виступи вчених-правознавців, працівників правоохоронних органів, проводились диспути, на яких обговорювались гострі соціальні проблеми у правовій сфері, проблеми правового виховання молоді тощо.

У пропаганді правових знань використовувались можливості сучасних інформаційних технологій, медіа-ресурсів, мистецтва тощо. Так, джерелами правових знань для студентів виступали: преса, кіно, телебачення, Інтернет тощо. Зокрема, на засіданнях наукових гуртків вивчалась правова література, законодавчі акти, демонструвались фільми й презентації на правову тематику, реалізовувались спільні науково-правові проекти.

З метою стимулювання науково-дослідної діяльності майбутніх учителів були проведені науково-практичні конференції за такою тематикою:

- «Правова культура як складова професійної культури вчителя»;
- «Актуальні проблеми підготовки майбутнього вчителя до правового виховання»;
- «Роль студентського самоврядування у розвитку соціальної активності студентства».

Науково-практичні конференції проводились з метою актуалізації проблеми формування правової культури майбутніх учителів, розширення інформаційного поля, ознайомлення з науковими досягненнями студентів з досліджуваної проблеми.

Окрім конференцій проводились студентські олімпіади з правознавства, метою яких було підвищення якості правової підготовки майбутніх учителів, виявлення обдарованої молоді, розвиток творчих здібностей студентів. У цій роботі активну участь брали представники органів студентського самоврядування.

Було реалізовано соціально-правовий проект «Школа права майбутніх освітян», спрямований на вирішення соціально-правових завдань і виявлення соціально-правових факторів, застосування нових технологій, що модернізують різноманітні форми молодіжної діяльності.

Реалізація даного проекту сприяла вирішенню таких завдань мотиваційно-інформаційного етапу:

- посилення мотивації майбутніх учителів до навчання та самоосвіти;
- активізація навчально-пізнавальної діяльності, формування стійких професійно-пізнавальних інтересів і навичок ведення дискусії;
- розширення правового світогляду, розвиток творчих умінь;
- задоволення потреби у груповій належності.

Завданням *змістово-моделювального етапу* реалізацій розробленої моделі було забезпечення умов для оволодіння майбутніми вчителями системою правових знань, умінь, навичок, розвиток їх особистісних якостей.

Вкрай важливою педагогічною умовою реалізації розробленої моделі на даному етапі було використання потенціалу навчальних дисциплін циклу гуманітарної та соціально-економічної підготовки. З цією метою були скореговані навчальні програми вибраних дисциплін на предмет забезпечення правознавчого компоненту шляхом внесення у зміст курсів додаткової інформації.

Насамперед внесли додаткову інформацію щодо змісту правової культури майбутнього вчителя у програми навчальних курсів із педагогічних, історичних та культурологічних дисциплін.

Приклади внесення додаткової інформації у зміст указаних дисциплін представлено в таблиці 1.

Правове виховання тісно пов'язано з громадянським вихованням, яке спрямовано на засвоєння національних цінностей, усвідомлення людиною власної причетності до своєї культури та історії. Завдяки цьому майбутні вчителі не тільки засвоюють основи наук. У них формуються їхні громадянські почуття.

Таблиця 1

Курс «Загальна педагогіка»		
№	Тема	Питання
1.	Професія вчителя та його роль у суспільстві	Політична культура як складова професійної культури вчителя.
2.	Педагогічна культура вчителя	Зміст структурних компонентів правової культури вчителя.
Курс «Педагогічна майстерність»		
1.	Педагогічне спілкування	Уміння аргументації й обґрунтування власних позицій у складних правових ситуаціях. Комунікативні вміння, що характеризують рівень правової культури вчителя.
2.	Педагогічна техніка	Визначення стратегії правової поведінки в педагогічній діяльності. Мистецтво переконання, уміння доводити власну позицію на принципах демократизму і толерантності.
Курс «Історія України»		
1.	Видатні дослідники історії України та їх погляди	Роль Литовського статуту у становленні та розвитку правового виховання в Україні. «Повчання» Володимира Мономаха, «Слово про закон і благодать»
Курс «Культурологія»		
1.	Види і форми культури.	Правова культура суспільства, її ознаки, структура, види. Правова культура особистості. Правова активність особистості. Правова культура професійних груп

Аналіз навчальних планів і програм показав, що серед навчальних дисциплін, які в тій чи іншій мірі сприяють формуванню громадянськості та правосвідомості, значні можливості мають такі навчальні предмети: основи правознавства, історія України, народознавство, всесвітня історія.

Дисципліни гуманітарного та соціально-економічного циклів надають знання про нашу державу, ознайомлюють з історією України від давнини до сьогодення, окреслюють перспективи розвитку України. Це надає освіті національного характеру.

На заняттях із дисциплін соціально-економічного циклу студенти засвоювали такі поняття, як державотворення, громадянське суспільство, демократія, самовизначення, суверенітет, законодавство, судочинство, виборча система тощо. Значну увагу було приділено вивченню майбутніми вчителями Конституції України, адже саме Основний Закон – є головним регулятором суспільних відносин. Засвоєння змісту цих дисциплін сприяло усвідомленню студентами своєї громадянської позиції, важливості дотримання букви закону, електоральної поведінки, стимулювало до включення в суспільно-політичну діяльність на рівні молодіжних організацій і рухів.

Як свідчать теоретичні дослідження та практика вищої школи, підвищення якості професійної підготовки освітян ґрунтується на застосуванні інноваційних педагогічних технологій, серед яких провідне місце займають інтерактивні методи навчання, що характеризуються інтенсивністю спілкування, рівноправністю суб'єктів педагогічної взаємодії, їх максимальним залученням до процесу пізнання, опорою на суб'єктивний досвід, цілеспрямованою рефлексією власної діяльності та досягнень (Прокопенко, 2005).

Використання інтерактивних методів і форм навчання обґрунтовано тим, що інтенсивний розвиток компонентів правової культури людини як соціальної істоти, розвиток її правосвідомості, засвоєння нею навичок правової поведінки стають можливими тільки в процесі соціальної взаємодії та за умови активного включення особистості в діяльність. Інтерактивні методи навчання, які ґрунтуються на ідеях співпраці, навчають студентів способам ефективної, результативної взаємодії.

Отже, з метою стимулювання пізнавальної активності та суб'єктного ставлення майбутніх учителів до навчання окрім традиційних репродуктивних і пояснювально-ілюстративних методів застосовувались інтерактивні форми і методи навчання: дискусії, тренінги («Мозковий штурм», «Аналіз випадків правопорушень», «Займи правову позицію» тощо), дидактичні ігри – ділові та імітаційні («Прес-конференція», «Конкурс коментаторів», «Аукціон ідей», правові вікторини тощо).

Використання правових ситуацій у ділових іграх, вживання у різні ролі (юрист, працівник правоохоронних органів, правопорушник, суддя, критик, експерт тощо), – усе це сприяло розширенню досвід майбутніх учителів, збагатило вміннями приймати обґрунтовані рішення, здійснювати ефективні й оптимальні правові дії, навчало відстоювати власну позицію, виробляти судження щодо правових питань, а також сприяло формуванню в майбутніх учителів таких професійно значущих якостей, як самостійність, ініціативність, активність.

Забезпечення ефективності тренінгів вимагало дотримання принципів його організації та проведення: рефлексивність дій; діалогове спілкування; постійний груповий склад; забезпечення зворотного зв'язку; гармонізація емоційної й інтелектуальної сфер; вільний простір «занурення»; спрямованість на застосування результатів тренінгу в професійній діяльності.

Упродовж експериментальної роботи проводились тренінги «Як конструктивно розв'язати конфліктну ситуацію?», «Як подолати психологічні бар'єри у спілкуванні?», а також правові тренінги «Правове регулювання освітньої діяльності», «Правове оформлення трудових відносин», «Способи захисту прав людини», «Захист права дитини на освіту», «Право на свободу слова».

Методика правових тренінгів передбачала такі процедури:

- проведення дискусії з обраної проблеми з метою виявлення різних шляхів і способів її розв'язання;
- програвання ситуацій, відпрацювання певних навичок;
- виконання вправ і завдань із метою перевірки засвоєння практичних умінь;
- здійснення рефлексії, підбиття підсумків.

З метою формування в майбутніх учителів правових знань, умінь, навичок, суджень професійно-правового змісту було розроблено й запроваджено спецкурс «Правова освіта та культура майбутнього вчителя», на вивчення якого було відведено 36 годин (10 годин лекцій, 10 годин семінарсько-практичних занять, 10 годин самостійної роботи, 4 години індивідуальної роботи, 2 години – залік).

Спецкурс «Правова освіта та культура майбутнього вчителя» складають два змістові модулі (див. табл. 2).

Засвоєння студентами змісту першого модуля спецкурсу сприяло цілісному розумінню ними суті правової культури як важливої складової професійної культури вчителя, сприяло формуванню таких фундаментальних правових цінностей, як права та свободи людини, громадянина, активна громадянська позиція, демократія.

У результаті вивчення другого модуля спецкурсу майбутні вчителі оволоділи знаннями про право як основу демократичної правової держави і громадянського суспільства, отримали уявлення про різноманітні галузі права, про освітнє законодавство як особливу предметно-практичну галузь, способи реалізації та захисту прав і свобод людини в освітній сфері, про роль правовідносин в освіті, засвоїли базову правову термінологію.

Таблиця 2

Тематичний план спецкурсу «Правова освіта та культура майбутнього вчителя»

№	Тема	Кількість годин				
		Лекції	Семінарські заняття	Самостійна робота	Індивідуальна робота	Залік
Модуль 1. Правова культура як складова професійної культури вчителя						
1.	Правова освіта, її сутність. Структурно-змістова характеристика	2				2
2.	Правова культура вчителя її складові	2				
3.	Правове самовиховання та самоосвіта		2	2	1	
4.	Правові засади професійної діяльності		2	2		
Модуль 2. Законодавство в освітній сфері України						
5.	Освітнє законодавство України	2			1	
6.	Загальна характеристика системи освіти в Україні	2				
7.	Міжнародне право і законодавство України про права і свободи учнів і педагогів	2			1	
8.	Правовий статус закладу освіти		2	2		
9.	Законодавство України про охорону праці у сфері освіти		2	2	1	
10.	Нормативно-правове регулювання освітнього процесу та педагогічних відносин		2	2		
	Усього:	10	10	10	4	2

Семінарсько-практичні заняття спецкурсу були спрямовані на вироблення практичних умінь та навичок:

- практично застосовувати отримані знання в реалізації та захисті прав, свобод, законних інтересів, як власних так й інших учасників освітньої діяльності;
- оцінювати й регулювати взаємовідносини в колективі;
- обирати правильні дії під час розв'язання проблемних ситуацій, орієнтуючись на правові норми;
- складати службово-ділову документацію;
- застосовувати у розв'язанні правових проблем критичне мислення, розумові операції (аналіз, синтез), оцінку, здійснювати рефлексію, дискутувати.

Метою діяльнісно-рефлексивного етапу реалізації моделі формування правової культури майбутніх учителів передбачало опрацювання ними правових способів взаємодії, вироблення здатності до здійснення правових дій.

У процесі реалізації розробленої моделі ми керувалися відомим педагогічним принципом зв'язку навчання з життям, прагнули, щоб усі засвоєні студентами правові знання, уміння та навички реалізовувались у практичній діяльності.

На діяльнісно-рефлексивному етапі реалізації розробленої моделі було впроваджено такі навчальні методи і форми роботи, які стимулювали майбутніх учителів до здійснення самоаналізу, сприяли виробленню адекватної самооцінки власних правових знань, умінь і професійно значущих якостей. Зокрема, зі студентами проводились рефлексивно-ділові ігри, проблемно-рефлексивні полілоги, тренінги, позиційні дискусії, застосовувався метод аналізу конкретних ситуацій.

Метою проведення рефлексивно-ділових ігор було формування в майбутніх учителів навичок ділового спілкування та рефлексивного управління учасниками навчального процесу, виявлення стереотипів їхньої поведінки.

Проведення рефлексивно-ділових ігор сприяло вирішенню важливих завдань:

- випробування та закріплення правових знань у практичній діяльності;
- закріплення вмінь конкретизації проблеми та аналізу всіх можливих варіантів її розв'язання;
- відпрацювання вмінь аргументувати власну думку.

Рефлексивно-ділові ігри проводились за наступною процедурою:

1. Учасники об'єднувались у дві команди по п'ять-вісім осіб. Гра починалась із повідомлення ведучим мети гри та фіксації на дошці регламенту підготовки виступів.

2. Команди вирішували завдання, готували свій виступ і презентували його у формі ділової гри. Важливо, щоб у грі були задіяні всі учасники команди.

3. Після проведення презентацій виступів команд здійснювався їх аналіз та обговорення.

4. Наступний етап – змагання між командами. Кожна команда формулювала проблемну ситуацію для свого опонента, на розв'язання якої відводилось до 5 хвилини.

5. Наприкінці гри ведучий підбивав підсумки, узагальнював рішення команд та формулював спільне рішення.

Проблемно-рефлексивний полілог проводився з метою актуалізації і розвитку творчих можливостей студентів щодо самостійного осмислення правових проблем, прийняття правильних рішень.

Проблемно-рефлексивний полілог передбачав такі етапи:

1. Постановка правової проблеми, виявлення всіх аспектів проблеми кожним з учасників;
2. Висунення ідей щодо розв'язування означених проблем;
3. Спільне обговорення та пошук вірних рішень.

Перевагою проблемно-рефлексивного полілогу є те, що він дає можливість залучити не тільки найбільш активних й обізнаних студентів до розв'язання проблеми, але й менш підготовлених і активних. Через «заборону на повторення» ідей інших учасників досягався максимальний ефект осмислення альтернативних рішень.

Метод аналізу конкретних ситуацій передбачав розв'язання проблемних ситуацій, у яких студенти повинні були:

- захищати власну думку, наводити аргументи й докази;
- формулювати проблемні запитання;
- вирішувати проблемно-пошукові завдання;
- аналізувати відповіді інших учасників, вносити корективи;
- здійснювати самоаналіз дій.

ОБГОВОРЕННЯ

Упровадження моделі формування правової культури майбутніх учителів у навчально-виховне середовище педагогічного коледжу вимагало забезпечення обґрунтованих педагогічних умов упродовж усіх етапів реалізації моделі. На інформаційно-мотиваційному етапі зі студентами проводилась інформаційно-роз'яснювальна робота з метою формування в них позитивного ставлення до професійно-правової діяльності та прийняття цінностей правової культури.

Завданням змістово-моделювального етапу реалізації розробленої моделі було забезпечення умов для оволодіння майбутніми вчителями системою правових знань, умінь, навичок, розвиток особистісних якостей. На даному етапі використовувалась дидактичний і виховний потенціал навчальних дисциплін циклу гуманітарної та соціально-економічної підготовки. Для забезпечення студентів необхідними знаннями було скореговані навчальні програми вибраних дисциплін на предмет залучення правовознавчого компоненту шляхом внесення у зміст курсів додаткової інформації. Для поглиблення знань студентів запроваджено спецкурс «Правова освіта та культура майбутнього вчителя».

Метою діяльнісно-рефлексивного етапу реалізації моделі формування правової культури майбутніх учителів було опрацювання ними правових способів взаємодії, вироблення здатності щодо здійснення правових дій, рефлексії власної поведінки і діяльності. На даному етапі реалізації розробленої моделі було запроваджено такі навчальні методи і форми роботи, які стимулювали майбутніх учителів до самоаналізу, сприяли виробленню адекватної самооцінки власних правових знань, умінь і професійно значущих якостей.

Упродовж усього формувального етапу експерименту, під час проведення різних форм навчально-виховної роботи значна увага приділялась формуванню важливих професійних якостей, які характеризують особистісний компонент правової культури майбутнього вчителя:

- пізнавальні: інтелектуальна мобільність, творчість, рефлексивність;
- регулятивно-вольові: активність, базальні вольові якості (енергійність, витримка, терплячість, сміливість), системні вольові якості (ініціативність, самостійність, цілеспрямованість, принциповість, дисциплінованість, наполегливість, організованість, відповідальність);
- психосоціальні якості: емоційні (допитливість, емоційна стійкість), комунікативні (толерантність, діалогічність спілкування).

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Під час формувального експерименту було створено сприятливе навчально-виховне середовище шляхом забезпечення необхідних факторів, які впливають на формування правової культури майбутніх учителів: соціально-психологічних, навчально-технологічних, предметно-просторових. Для цього проводилась цілеспрямована робота за такими напрямками: проведення заходів щодо налагодження сприятливої, доброзичливої морально-психологічної атмосфери; організація взаємодії учасників педагогічної діяльності на засадах педагогіки співпраці, співтворчості, співуправління, моральної підтримки; забезпечення правової спрямованості навчально-виховного процесу шляхом

збагачення змісту гуманітарних і соціально-економічних дисциплін правовими питаннями; проведення різних форм аудиторної та позааудиторної виховної роботи студентів, розвиток студентського самоврядування.

Правову культуру майбутнього вчителя слід розглядати з позиції проєкції на його професійну діяльність. На підставі вищевикладених положень правову культуру майбутнього вчителя визначаємо як інтегроване особистісне утворення, яке поєднує в собі професійно значущі правові уявлення, стійкі погляди та переконання, свідоме ставлення до правових норм освітнього законодавства, професійно необхідні знання та вміння в правовій галузі, які забезпечують правову поведінку педагога та його ефективну діяльність щодо правового виховання школярів.

Список використаних джерел

1. Боричевський, В. Проблеми формування правової культури педагога *Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Педагогіка, психологія*. 2009. № 1. С. 51-54.
2. Владимірова, В.І. Педагогічні проблеми формування правової культури вчителя в історії вищої педагогічної школи України (1917 – 2002 рр.): автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.01. Луганськ, 2003. 21 с.
3. Городиський, М. Правова освіта майбутнього вчителя: монографія / [За ред. М. Подберезького]. Харків: Легас, 2001. 128 с.
4. Зіборов, В.І. Обґрунтування структури правової культури майбутніх фахівців *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школ*. 2010. № 12. С. 38–42.
5. Клімова Г. П. Правове виховання у вищій школі : сутність та етапи здійснення. URL: <http://conf.nlu.edu.ua/bis-2016/paper/viewFile/3914/601>
6. Клунко, Р. Ю. Формування правової культури майбутнього вчителя як елемент підготовки до професійної діяльності *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Психолого-педагогічні науки*. 2015. № 3. С. 148-151.
7. Коваленко, І.П. Правова соціалізація особистості як процес формування правової культури *Культура України*. 2011. № 32. С. 110–118.
8. Прокопенко, І.Ф. Педагогічні технології: Навч. посібник. Харків: Колегіум, 2005. 224 с.
9. Салогуб, В.С. Особливості формування правової культури майбутнього вчителя технологій *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2016. № 46. С. 152–156.

References

1. Borychevskiy, V. (2009). Problemy formuvannya pravovoi kultury pedahoha [Problems of formation of the legal culture of the teacher] *Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. Serii: Pedahohika, psykholohiia*, 1, 51-54. [in Ukrainian]
2. Vladymyrova, V.I. (2003) Pedahohichni problemy formuvannya pravovoi kultury vchytelia v istorii vyshchoi pedahohichnoi shkoly Ukrainy (1917 – 2002 rr.) [Pedagogical problems of formation of the legal culture of the teacher in the history of the Higher Pedagogical School of Ukraine (1917 - 2002)] (avtoref. dys. kand. ped. nauk. 13.00.01). Luhansk, 21. [in Ukrainian]
3. Horodyskyi, M. (2001). Pravova osvita maibutnoho vchytelia [Legal education of the future teacher]: monohrafiia / [Za red. M. Podberezskoho]. Kharkiv: Lehas,128. [in Ukrainian]
4. Ziborov, V.I. (2010) Obgruntuvannya struktury pravovoi kultury maibutnikh fakhivtsiv [Substantiation of the structure of legal culture of future specialists] *Pedahohika formuvannya tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkol*, 12, 38–42. [in Ukrainian]
5. Klimova, H.P. (2016). Pravove vykhovannya u vyshchii shkoli : sutnist ta etapy zdiisnennia [Legal education in higher education: the nature and stages of implementation]. URL: <http://conf.nlu.edu.ua/bis-2016/paper/viewFile/3914/601>. [in Ukrainian]
6. Klunko, R. Yu. (2015). Formuvannya pravovoi kultury maibutnoho vchytelia yak element pidhotovky do profesiinoi diialnosti [Formation of the legal culture of the future teacher as an element of preparation for professional activity] *Naukovi zapysky Nizhynskoho derzhavnoho universytetu im. Mykoly Hoholia. Psykholoho-pedahohichni nauky*, 3, 148-151. [in Ukrainian]
7. Kovalenko, I.P. (2011). Pravova sotsializatsiia osobystosti yak protses formuvannya pravovoi kultury [Legal socialization of the individual as a process of forming a legal culture] *Kultura Ukrainy*, 32, 110–118. [in Ukrainian]
8. Prokopenko, I.F. (2005) Pedahohichni tekhnolohii: Navch. posibnyk. Kharkiv: Kolehium, 224. [in Ukrainian]
9. Salohub, V.S. (2016) Osoblyvosti formuvannya pravovoi kultury maibutnoho vchytelia tekhnolohii *Pedahohika formuvannya tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh*, 46, 152–156. [in Ukrainian]

REALIZATION OF THE MODEL AND PEDAGOGICAL CONDITIONS OF FORMATION OF LEGAL CULTURE OF FUTURE TEACHERS IN THE EDUCATIONAL AND EDUCATIONAL ENVIRONMENT OF THE PEDAGOGICAL

L.V. Hryshchenko

University College of the Kiev University named after Boris Grinchenko, Ukraine

Abstract. The article deals with the problem of forming the legal culture of future teachers in the educational environment of a pedagogical college. The author conducted a formative experiment to implement a model of legal culture formation. The urgency of this research is emphasized, which consists in the scientific substantiation of the model of legal culture in the specially created conditions of the educational and educational environment of the pedagogical college. A favorable educational environment was created throughout the design phase of the experiment. The obtained results allowed us to confirm the effectiveness of introducing the model of forming the legal culture of future teachers in the educational environment of the pedagogical college.

Formulation of the problem. On the basis of the theoretical substantiation of the model of forming the legal culture of future teachers in the educational environment of the pedagogical college to reveal its implementation during the conducting of the forming experiment.

Materials and methods. *During the study, we applied theoretical and empirical methods.*

Results. *The introduction of the model of forming the legal culture of future teachers in the educational environment of the Teachers College provided provision of sound pedagogical conditions during all stages of the model implementation. We consider the process of creating an educational environment as a process of providing a set of factors that influence the formation of the legal culture of future teachers. At the informational-motivational stage lectures were organized, curatorial hours were organized, psychological and pedagogical support of educational activities and independent work of future teachers were organized, various student associations operated, propaganda groups were organized to promote legal knowledge. Students actively participated in research work, in scientific and practical conferences. In the educational environment of the Pedagogical College, the social-legal project "School of Law of the Future Educators" was implemented and the curricula for some disciplines were adjusted. During the experimental work were held discussions, trainings ("Brainstorming", "Analysis of cases of offenses", "Take a legal position", etc.), didactic games - business and imitation ("Press Conference", "Contest of commentators", "Auction of ideas", legal quizzes, etc.). Business games used legal situations, use of various roles (lawyer, law enforcement officer, offender, judge, critic, expert, etc.). The special course "Legal Education and Culture of the Future Teacher" developed and introduced contributed to the formation of legal knowledge, skills, judgments of professional and legal content in students. Reflexive-business games, problem-reflexive polylogists were conducted with students, and the method of analysis of specific situations was applied.*

Conclusions. *In the process of conducting the forming experiment, a favorable educational and educational environment was created by providing the necessary factors. For this purpose purposeful work was carried out. Based on the above provisions, we have defined the concept of legal culture of the future teacher.*

Keywords: *legal culture, model, pedagogical college, educational environment, students.*